

Tarihsel Eleştirel Marksizm Sözlüğü

Antik Materyalizm

Alm.: Antiker Materialismus. - Ar.: al-māddīya al-klāsikīya al-qadīma. - Fr: matérialisme antique. - İng.: ancient materialism. - İsp.: materialismo antiguo - R. antičnyj materializm. - Çince: gūdài wéiwù zhūi 古代唯物主義

1902’de Franz **Mehring** tarafından yayımlanan *Aus dem literarischen Nachlass* (Yazın Mirasından) başlıklı, **Marx**’ın, **Engels**’in ve Ferdinand **Lasalle**’in yazılarının derlemesinde 23 yaşındaki Karl **Marx**’ın *Differenz der demokratischen und epikureischen Naturphilosophie* (Demokritos ile Epikuros’un Doğa Felsefelerindeki Ayırım) (Jena, 1841) başlıklı doktora tezinin ilk, sadeleştirilmiş ve kısaltılmış baskısı çıkmıştır. Notlar atlanmış, Yunanca ve Latince alıntılar sadece çeviri olarak yer almıştır. Çalışma defterlerinden de vazgeçilmiştir.

25 yıl sonra, 1927’de, hiç değilse dünya savaşı, Enternasyonal’in bölünmesi ve Rus devrimleri dizisi ile uluslararası işçi hareketi için radikal bir şekilde değişmiş dünyada, Moskova’da, Ekim Devrimi’nin 10. yıldönümünde Dawid **Rjasanow** tarafından yönetilen Marx-Engels Toplu Eserler’inin, kısaca MEGA, ilk cildinin birinci kitabı çıkmıştır. Bu cilt, doktora tezin orijinal

metnin korunmuş kısımlarının ilk baskısını, ayrıca “Epikuroşçu, Stoacı ve Skeptik Felsefenin Tarihine İlişkin Ön Çalışmalar” başlığı altında yedi defterden kapsamlı alıntılar içeriyordu.

Buna erişimi olan, en geç bu andan itibaren, Ernst **Bloch**’a göre “sağlam, bilinçli şekilde materyalist zeminde” duran “presokratik denilenlerin en sakini ve en önemlisi: **Demokritos**” (*PH*, 986) ile başlayan ve edebi ve felsefi olarak **Lucretius**’un didaktik şiiri *De rerum natura* ile taçlandırılmış Antik Yunan ve Roma materyalizminin oluşum ve gelişiminin, **Marx**çı ve sonrasında Marksist pratik-tarihsel ve aynı zamanda diyalektik materyalizmin önemli bir yapı unsuru olduğunu bilebilirdi. Bu karşılaşmada, özellikle “**Epikuros** (ismen bununla)” (**Marx**’tan Lasalle’a, 21.12.1857, 29/547) ile karşılaşmada, genç Marx **Leukippos** ve **Demokritos**’un katı deterministik doğa öğretisinin sözde bozucusu ve hazcılığından dolayı çokça karalanmış olan Epikuros’un itibarını iade etmiştir. Bu itibar iadesi dört yıl sonra Ludwig **Feuerbach** eleştirisinin de etrafında döndüğü tam olarak o noktadadır. Felsefi tetikleyici, sağlam predeterminasyon mekanizmasını yıkan Epikuros’un atomların içsel etkinliği, bunların rastgele kendi kendilerine hareketi teziydi. “Bu argüman aracılığıyla teleolojinin radikal reddinin aydınlanmacı itici gücünü, bütün sistematik anlamıyla ancak **Marx** tekrar anlayabilmiştir.” (Dorothee **Kimmich**

1993, 29)

Epikuros'un **Lucretius** tarafından etkinleştirilmiş spekülâtif dehasını görmek için Albert **Einstein**'in görelilik kuramının ve kütlelerin enerjiye dönüştürülebilirliğine dair formülünün etkisiyle madde kavramının, “madde yığını”na (**Bloch**, *Mp*, 17) yani “katı mekâninin genel çerçevesi”ne sabitlenmesi kırıldıktan (**Serres** 2009, 290; krş. 1977) ve onu takiben kuantum mekânîsel “sonsuz dönüşü olmayan dalgalanmanın fiziği” (304) araştırmalarının üzerinden bir süre geçmesi gerekiyordu. Dünyanın temel yapısı onun için “olasılıkçı bir doğaya sahip bir dinamizm ile bir arada tutulan” “tanecikli olaylar ağı” (**Rovelli**, 2016, 8) sayılmaktadır. Parçacıklarda “ilişkileri ve hareketleri hiçbir zaman [...] kesin bir şekilde tahmin edilemeyen” “temel alan süreçlerinin etkilerini ya da dalgalanmalarını” görmektedir (**Nail**, 2018, 1).

‘Materyalistler’ kavramı Antik Çağ’a, kuşkusuz sorunsuz olmayan bir geriye dönük yansıtmadır. Modern burjuva rasyonalizmi yüzyılı tarafından şekillendirilmiş (krş. **Küpper** 2017, 10 ve devamı) ve ‘materyalizm’ olarak Aydınlanma tarafından işlenmiştir (**Walch** 1726; krş. Nieke 1980). Antik materyalizm olarak adlandırılan şey başka bir aydınlanmanın, **Marx**'in “en büyük Yunan Aydınlanmacısı” (*Differenz*, 40/305) olarak yücelttiği, **Epikuros**'la zirve yapan Antik Yunan Aydınlanması'nın meyvesidir. Doğanın

kendi içerisinde rasyonel açıklama denemesi olarak ortaya çıkmıştır. Düşünürleri, ‘doğa kuramcıları’ olarak çevrilebilecek φυσιολόγοι olarak adlandırılmışlardı. Daha sonra genellikle, yine ilk kez **Platon** tarafından -asında ‘sofistik’ Aydınlanmacılara, özellikle ‘materyalistlere’ karşı-kurulmuş bir kategorinin geriye dönük yansıtılmasıyla ‘doğa filozofları’ olarak kayda geçmişlerdir.

Bu materyalist “ilk filozoflardan” (**Thomson** 1955) önce elbette doğa ile üretken bir madde değişimi yürüten çiftçiler; bu çiftçileri, liman şehirlerinde parasal değerlerle hesaplar yapan ve uzun mesafeli ticaretle meşgul tüccarlar ve bu şehirlerin kozmopolitliğinde oluşan ve fikir alışverişinde bulunan entelektüeller izlemiştir. Akdeniz dünyasında uzun mesafeli ticaret, parasal sorumluluğun gerçek soyutlaması ile ilgilenmeyi sağlamıştı. Buna ilaveten yabancı kültürlerden gittikçe zenginleşen bir haber birikimi oluşuyordu. Ancak bütün bunlar, Klaus-Dieter **Eichler**'in gösterdiği gibi, yeni tarz felsefi soyutlama artışını açıklamaya yetmemektedir, çünkü “dünya pazarı [...] evrensel boyutlarda bir kült topluluğu değildir” (2006, 35). Yani kendi kült topluluğundan soyutlamayı da gerektirmemektedir. Kesinlikle bunun ötesinde olan bir unsur **Demokritos**'a atfedilen cümlede görülmektedir: “Bilgeye her ülke açıktır. Çünkü asil bir ruhun vatani bütün dünyadır. [Ἀνδρὶ σοφῷ πάσα γῆ βατή]

ψυχῆς γάρ ἀγαθῆς πάτριος δ ζύμμαχος κόσμος].” (DK 68, B 247) İskender’in fetihlerinden geriye kalan helenistik ekümenizmin kozmopolitizmini, ki burada yüzyıl sonra **Epikuros**’un düşüncesi gelecektir, önceden tahmin etmiştir.

Böylece Antik Yunan dünyasında ‘materyalist’ düşünceye eğilimli doğa algısının iki doğrudan kaynağı belirlenebilmektedir: Evcilleştirilmiş hayvanların yardımıyla tarım (1.) ve ticari gemicilik bağlamında gelişen ‘siyasetler arası’ entelektüalizm (2.). Sonuncusuna, bilimsel düşünmenin gelişimine eşlik eden soyutlama artışı önemli itkilerini borçludur (3.). Özellikle **Demokritos**’ta bu böyledir. O, **Demetrios**’a (*Homonyme*) ve **Antisthenes**’e (*Diadochai*) göre “geometri öğrenmek için Mısır’a, Rahipler’in yanına ve Fars’a Keldanilere ve Kızıl Deniz’e seyahat etti. Hindistanlı Çıplak Sofistlerle de [*Gymnosophisten*] birlikte olmuş ve Etiyopya’yı da ziyaret etmiş” (DL, IX.35).

Atomcu öğretinin, dünya siyaseti açısından derinlemesine değişmiş İskenderci helenizm koşullarında geçirdiği değişiklik ve bu öğretinin **Epikuros** tarafından **Aristoteles** aracılığıyla eleştirisinin hesaba katılması, **Marx**’ın doktora tezinin konusu olarak özellikle dikkate alınmalıdır (3.). Marksist materyalizm-algısı için önemi göz önüne alındığında odağı oluşturan şeyler, ilk sırada Marx’ın antik atomculuk araştırmalarından aldığı

itkiler (4.); ikinci sırada ise doktora tezinin alımlanışının ana hatlarıdır (5.). Bundan dolayı bütün olarak Marx’ın düşüncenin gelişimine yönelik ilgi, yeni araştırmaların ışığında her konuda haklı olup olmadığı sorusundan önceliklidir.

Aslında **Marx**’ın ayırım metni, “Epikurosu, Stoacı ve skeptik felsefenin çevrimini bütün Yunan spekülasyonu ile bağlantısıyla ortaya koyacak” olan “daha kapsamlı bir metnin öncüsü” olarak planlanmıştı (40/261). Fakat bu özel konu onu heyecanlandırmış ve onu, bu faaliyet içerisinde kendisini geliştirmeye devam edecek ve yakında kaldıracak olan felsefesinin siyasi gazetecilik etkinliği için hazır hale getirmişti.

1. Yunan antikitesinde kendiliğinden köylü materyalizminin izlerini aramak için **Hesiodos**’un *İşler ve Günler*’i (*Εργα καὶ ἡμέραι*) en önemli kaynaktır. Burada köylünün doğa ile üretken madde değişiminin temel kuvvetleri aranacak olursa, hayati tehlike içeren yaşam koşullarının temel ikiliğini içinde taşıyan, güneş (ateş), su ve hava (rüzgar) temel kuvvetleriyle birlikte her yönden yapmanın ve hareket etmenin, yaratmanın ve tekrar yaratmanın dünyasıyla; ayrıca kültür bitkileriyle, her şeyden önce asmalarla, zeytin ağaçlarıyla ve “Demeter’in kutsal meyvesi” tahilla (ἀκτήν, 596 ve 804), ancak bütün bunların hepsiyle “çok besleyici olan yeryüzünde” (χθονὶ πολυβοτείρη, 509), “her şeyin anası”

toprakta (γῆ πάντων μήτηρ, 562) karşılaşılabacaktır.

Önemli olan hammaddelerdir, alet ve silahlar için metaller, ev ve gemi yapımı için tahta, daha da önemlisi evcilleştirilmiş iş ve bekçi hayvanları ve ayrıca süt ve peynir, et ve kürk ya da deri sağlayan besi hayvanları. Tabii ki ev köleliği: Kadın serbest bırakılmamalı, satın alınmalıdır. Öküzün ve kendi kendine çalışan köylünün ve daha sonra resme dahil olacak olan özgür olmayan çalışanların -“evsiz hizmetçinin [θήτά τ’ ἄοικον] ve çocuksuz çocuk bakıcısının [ἄτεκνον ἔριθον]”, ve köle de olabilecek olan genel olarak ὄμῶς’ın- yanı sıra işgücü ve oğlu doğuran olarak vazgeçilmezdir. “Ölümsüz tanrılar”, “ölümlü insanlarla aynı kökenden” (108) gelen fakat haddizatında insan egemenliği altına getirilemeyen, bu dünyaya içkin doğa kuvvetleridir.

Asıl önemli olan ama, belki de topraktan da önemli, zamandır; gün ve mevsimlerin ikili döngüsel sabiti. Her şey onun içinde olur, olmaktadır ve yok olur. Ve o kendi içerisinde temel değişkenliğin, yıkımla yüklü faydalının iki tarafı arasındaki türlü sınırları, denizcilikte uygun rüzgar ve sakin deniz sunan mevsim ile fırtınaların “korkunç ölüm” (686) barındıran mevsim arasındaki sınırı kapsamaktadır. Sürekli dikkat edilmesi gereken kuşların davranışları ya da ağustos böceklerinin ötmeleri bu gelgitlerin değişimine işaret etmektedir.

Bu dünyada “yeteneğin” (ἀρετῆς) önüne “ebedi tanrılar alın terini koydular” (288) diyor **Hesiodos** ve “buyruğunu” (ἐφετηῆς) ilan ediyor: “Çalış!” (ἐργάξου, 297 ve devamı). Bu, fiziksel olarak mevsimsel ritimde somutlaşmaktadır. Sıcaklık ve alın teri zamanı için şu geçerlidir: “Çıplak tohum ekmek, çıplak sabanla işlemek, çıplak biçmek, Demeter’in bütün eserlerini vaktinde [ῶρια] temin etmek istiyorsan; ki her biri zamanında [ῶρι’] büyüsün.” (390ff). Başkalarınınkini almak yerine genel buyruğu kronolojik somutlukta izleyenler ve böylece haktan (δικαίου) ayrılmayanlar (225) “tamamlanmış tarla işinin [ἔργα] meyvelerinin tadını çıkarırlar” (230).

Bu, zamanın döngüsel ritminde işlek bir doğa içkinliğinin materyalizmidir. Sonuçta **Hesiodos**’un, çalışma kültüründe kurucu olduğu gibi açıkça temellendirici de olan, doğada niteliksel olarak belirlenen zamanların sürekli yinelenen değişiminde faal varlıktan bahseden yazısının başlığı çalışma ve zaman kavramlarıyla çevrilebilmiş. Ancak bu kavramların soyut halleriyle değil, fakat somut ve bundan dolayı da çoğul halleriyle: İşler ve Zamanlar.

2. Böotya’nın içlerinde muhtemelen M.Ö. 700 civarında çiftçi olarak yaşamış olan **Hesiodos**, deniz yolculuğundan kaçınmış ve buna karşı tavsiyede bulunmuştur (681 ve devamı). Atomcu materyalizmin M.Ö.

5. yüzyıldaki doğum yeri, Abdera ise Ege kıyılarında, önemli deniz ticaret rotalarında ve Traklarla kara ticaretinde stratejik bir konumda bulunmaktadır. Ve ticaretteki mallardan olduğu kadar bu konunun kozmopolit aklından da faydalanmaktadır. Yunan kültürü içerisinde soyut düşünce bu koşullar altında, tıpkı daha önce benzer konumlara sahip olan Elea ve Milet gibi, verimli bir zemin bulmuştur. Burada döngüden ziyade dolaşım, düşünceyi şekillendirmiştir. **Hesiodos**'un toprağa bağlı köylü materyalizminden -özellikle tanrılara dair anlatısı *Theogonia*'dan-tiksinererek uzaklaşmaktadır.

Artık somut-özel ve çokbiçimli doğa kuvvetleri değil, fakat bunların soyut-geneli, aslında yine çokbiçimli temel-materyali, burada **Leukippos** ve “onun yoldaşı [ἔταίρος αὐτοῦ] **Demokritos**” (**Aristoteles**, *Metaph.*, I.4, 985b 4f) tarafından “sezgisel olarak kavranan bir dünya yasasının saf ve tutarlı düşünülmesi” (**Krautz** 2001, 150) anlamında spekülatif “çözümleyici hayal gücü” (**von Fritz** 1938/1966, 19) aracılığıyla postüle edilmiştir. Bu, daha sonra **Aristoteles** tarafından madde kategorisine temellendirilen neden sorusuna ve ayrıca buna eşlik eden radikal bir görüngü eleştirisi ve duysal olanın, “nedenlerin kaçınılmaz ancak yine de anlaşılabilir zorunluluğun” (**Bloch**, *PH*, 986) doğa dünyasının saf düşünsel-akli bilgisi lehinde değer kaybetmesine bir cevaptır. Burada henüz yarı mitolojik olarak kader,

εἰμαρμένη, olarak ifade edilen temel bir determinizm vardır. Ancak araştırılabilir ve rasyonel olarak miti dışlayan bir determinizm.

Bu determinizmi, **Epikuros** yaklaşık 100 yıl sonra kırmış ve pratik gerçeklik ilgisi ile teori arasındaki uçurumu aşmıştır. **Lucretius**, başka bir 200 yıl kadar sonra Roma İmparatorluğu'nda bu çizgiyi didaktik şiiri *De rerum Natura*'da düşünsel olarak sürdürerek Antik Yunan felsefi materyalizmini şiirsel olarak Roma'ya taşımıştır. Nihayetinde burada -Hıristiyan kitap yakmalarından ve yüzyıllarca unutulmadan sonra Ocak 1417'de hümanist Poggio **Bracciolini** tarafından bir Alman manastır kütüphanesinde bulunarak- felsefi-şiirsel dünya yazınına kaydedilmiştir.

2.1. Soyutlama itkileri, Milet gibi İyonya Birliği'ne dahil olan Kolophon şehrinden gelen Hesiodosçu Tanrı anlatısının eleştirmeni Ksenophanes'ten gelmiştir. Bunlar muhtemelen öğrencisi ve daha sonra eleştirmeni olan, Tiren Denizinde liman kenti olan Elea'dan gelen **Parmenides** aracılığıyla, hakikat dünyasını görünüm ve buna dayanan sanı dünyasının karşısına koymasıyla birlikte iletilmiştir. Matematik türünde mantıksal olarak tutarlı, fakat spekülatif-empirizm üstü kabulleri onun gerçeklik dünyasını oluşturmaktadır. “Vardır, ... yoktur varolmaması [ὄν οὐκ ἔστι μὴ εἶναι]” (DK 48, B 3) – yani “sadece var olan (eon) düşünülmesi

ve konuşulmalıdır.” (Heinrich 1966, 85) - şeklindedir monoman bir şekilde tekrarlanan aksiyomu.

Abdera’dan **Leukippos**’un kati red cevabı gelmiştir. Bu cevabı **Aristoteles** (*De gen. et corr.*, I.8, 325a 23 ve devamı) şöyle aktarmaktadır: Evet, “varlıkta var olmayan bir şey yoktur. Çünkü tümüyle geçerli anlamında var olan, büsbütün doludur”, fakat “boşluk olmaksızın hareket olamaz” ve “boşluk var olmayandır [μὴ ὄν]”; dahası, var olan “bir değil, fakat miktar olarak sınırsız ve küçüklüğünden dolayı görünmez ve bu var olanlar boşlukta hareket ederler”. Buradan ise “ne oluş ne bozulmuş ne de varlığın çokluğunun” kavranmasına izin veren Parmenidesçi varlığı, kinetik materyalizme doğru götüren keskin sonuç: Boşluk, yani etkin var olmayan (μὴ ὄν) var olmamak olamaz (οὐκ ὄν değildir), aksine *olmaktır* (alıntı: Mansfeld 2007, 246f).

Sunumunda hareket kavramı altında yer değişimi ve büyümeyi birleştiren **Aristoteles**’e göre **Demokritos**, boşluğun varlığını besin alımı örneğinde kanıtlamaktadır: Besin bir cisim olduğuna ve onu tüketen varlık da öyle olduğuna göre, dahası iki (Parmenidesçi anlamda) dolu cisim aynı anda (aynı yerde) olamayacağına göre her ikisi de boşluk içeriyor olmalıdır. Deneysel, daha açıklayıcı ikinci bir kanıt, kül dolu bir kabin boş bir kap ile aynı miktar su alabildiğidir. (*Ph*, IV.6, 213b 1ff; krş. sahte Aris. *Probl. physica*, 938b 24ff).

Yani **Leukippos** ve **Demokritos**’a göre boşluk, aksi halde tüm hareketler ve böylelikle de zaman içerisindeki somut-çoklu dünya mümkün olamayacağı için gereklidir. Başka bir yerde (*de gen. et corr.*, I.8, 325a 31-35; DK 67, A 7) **Aristoteles**, bölünmez cisimciklerin iki Abderalının gözünde birbirleriyle temas etme, birleşme ve iç içe geçme türleriyle nasıl “ortaya çıkarıcı” hale geldiklerini (burada teleolojik olmayan ve *doğal doğanın* [natura naturans] içkin kavrayışı kendisini duyurduğu için Aristotelesçi olmayan) sunmaktadır. Buna karşın İlk Felsefe’ye dair yazılarında Aristoteles, huzursuz bir şekilde ebedi hareket eden maddelere, “mutlak farkları görece fark haline getirerek ve aynı zamanda her yerdeki hareketlilik hissini istikrarlı bir duruma çevirerek” (**Buchheim** 1994, 186) sükun ve düzen getirmektedir. O, öncelikle **Leukippos** ve **Demokritos** için “varlığın [τό ὄν] var olmamadan [τὸ μὴ ὄν], aynı şekilde cisimsel [τό σῶμα] olanın da boşluğa [τό κενόν] kıyasla daha fazla var olmadığını,” söylemekte ve karşıt konumdakilerin (Jaap **Mansfeld** tamamlıyor: “elementlerin”) onlara göre “maddeyi [başlangıçta ve hâlâ içerecek şekilde ‘tahta’: ὄλη] oluşturduğu” (*Metaph*, 985b 10) iddiasıyla kendi metaforik madde kavramını onlara atfetmektedir.

Ayrıca Abderalılar, “diğer her şeyin” nedenini üç “fark”ın meydana getirdiği görüşündelermiş; ῥυσμός (krş. ῥύσις, akış; **Aristoteles**’e karşı Thomas

Buchheim terimi, içerisinde “yükselen ve tekrar alçalan akın veya akış” anlamı eşlik eden ῥυθμός ile eş tutmaktadır; 1994, 185), διαθρηγή (Buchheim: “iki taraftan içeriye giren [...] temasa geçmek”; a. y.) ve τροπή (dönüş; Buchheim: “içsel bir yön duygusuyla” “dönme” ya da “döndürmek”; 186). Buna karşın **Aristoteles** dinamik ritimden statik bir şema (σχήμα), karşılıklı temasa geçmekten bir düzen (τάξις) ve dönmeden duruş (θέσις) yapmaktadır (*Metaph*, 985b 14 ve devamı; Franz F. **Schwarz**: “Şekil, Düzenleme, Konum”).

Aristoteles, hareketi bu şekilde **Leukippos** ve **Demokritos**’un öğretilerinden uzaklaştırdıktan sonra, **Buchheim**’in öfkelenildiği gibi, üzerine bir de şunu iddia edecek “cüreti” (1994, 186) göstermektedir: “Hareket -şeylere nereden ve nasıl geldiği- üzerine bir açıklama sunmayı Atomcular da diğerleri gibi düşüncesizce ihmal ettiler” (*Metaph*, 985b 19f). **Aristoteles**’i dinamik çokanlamlılığın kasıtlı yok edilmesine getiren stratejik görev, onun idealizminin odak noktasıdır. Yani birincisinin üstünlüğü ve nihai etkinlik tekeliyle ruh/madde düalizmi. Bunun konumuna ise **Aristoteles**’e göre **-Hesiodos**’un tanrısallaştırılmış bu-dünya güçlerinden farklı olarak- “kendisi hareketsiz olup diğerlerini hareket ettiren, ebedi, tümüyle saf varlık ve saf etkinlik olan [τι κτινοῦν αὐτὸ ἀκίνητον ὄν, ἐνεργεία]” (*Metaph*, XII.7, 1072b 7f), ‘maddi olana’ hareket ve form

ve böylece aslında varlık sağlanacağı, teolojinin tamamen öte-dünyalaştırılmış Tanrısı yerleşecektir.

‘Atomcuların’ ama, çoğul ilkin-maddenin şekil özelliklerine sahip olmayan saf bir düşünce şeyi olan kendisi şekilsiz ve hareketsiz ‘maddeye’ ihtiyaçları yoktur. **Aristoteles**’in ὕλη -maddesinin terimi olarak onlara isnat ettiği tekil “cisim” terimi de işlerine yaramaz. Bunun yerine onlar tarafından postule edilen sınırsız miktar ve çeşitlilikteki parçacıklar (σώματα) vardır. Bunların içerisinde başına buyruk şekiller ve hareket dürtüleri her zaman bulunmaktadır; bunlar tanrısal bir öte-dünyaya yer bırakmamaktadır. Tekil ise κενόν’e layıktır; **Epikuros**’un, “nerede hareket ediyorlar” δι’ οὗ ἐκινεῖτο sorusuna cevap olarak verdiği ve “bizim boşluk, mekan ve dokunulamaz unsur [ὁ κενὸν καὶ χωρὴν καὶ ἀναφῆ φύσιν ὀνομάζομεν] olarak adlandırdığımız” o “boşluk”u (Heorot’a, 40) kastettiğini söylediği şeye layıktır.

2.2. Bu ilk felsefi ‘materyalistlerin’, tarih öncesi zamanların **Homerosçu** savaşı soylularının ya da **Hesiodosçu** köylülerinin ama aynı zamanda çağdaş deniz ticaretinin aktörlerinin gibi pratik-nesnel gündelik bilinçten spekülatif uzaklaşmalarını, **Demokritos**’un ilk bakışta şüpheli görünen bilgi kavrayışı ifade etmektedir. Gerçekten de şüpheli **Sextus Empiricus** onu hem duyusal algının hem de onun nesnesinin, duyusal görüngülerin

eleştirmeni olarak betimlemektedir. Çünkü “bunlardan hiçbiri hakikate göre değil, fakat sanıya göre görünüyor” (DK 68, B 9). **Diogenes Laertios** şu cümleyi aktarmaktadır: “Gerçekte hiçbir şey bilmeyiz, çünkü doğruluk uçurumun dibinde [ἐν βυθῶ] bulunur.” (IX.72)

Fakat bu insanın hakikat yeteneğine dair sadece gerçeğin yarısıdır, çünkü bilgi alanı burada bölünmüştür. Gerçi **Demokritos**, duyuşsal algıyı γνῶμη σκοτή, “karanlık bilgi” olarak ifade etmekte fakat **Leukippos** ve kendi kuramı γνῶμη γνησίγη, “gerçek [kelimesi kelimesine: eksiksiz] bilgi” (DK 68, B 11) ilan etmektedir. Bunu **Sextus Empiricus** da kaydetmekte ve karşılığında onu şöyle sunmaktadır: “Var olan şeyler bağlamında gerçek sadece bölünmezler (cisimcikler) ile boşluğun var olduğudur [ἀτόμους εἶναι καὶ κενόν]” (DK 68, B 9 ve 10). Bahsettikleri çeşitli ve sayıca sonsuz cisimcikler, gerçi küçüklüklerinden dolayı duyuşsal olarak algılanamaz sadece düşünsel olarak çıkarsanabilirler, fakat düşünsel şeyler olarak değil ‘boşlukta’ (mekânda) hareket eden kozmik gerçekler olarak düşünülmüşlerdir.

Boşlukta dünya meydana getiren cisimciklerin hareketi, insan edimi için şimdi aslında sadece ‘bilge’ eklemelere izin verir görünmektedir. **Aetios**’a göre, **Leukippos**’un görüşünde “her şey mantıksal bağlantı içerisinde [ἐκ λόγου] ve zorunluluktan dolayı” (**Stobaios**; DK 67, B2) gerçekleşmektedir. **Psödo-**

Plutarch’a göre **Demokritos**’ta “geçmiş ve bugünkü ve gelecekteki her şey bir aradadır [...] sonsuz zamandan beri baştan zorunluluk tarafından belirlenmiş”tir (DK 68, A 39).

3. Epikuros’un eseri “Epikuros’un kendisi tüm etkiyi garip bir şekilde inkâr etse de, daha eski atomculuğun örneği olmadan [...] pek düşünülemez” (**Mansfeld** 2007, 242). Hayatının eserini, “kendi zamanının Atinalı evrensel filozoflarıyla tartışmasında eski atomculuğun sistematik revizyonu” (**Krautz** 2001, 149) olarak algılamak mümkündür. Bunu da elbette sadece klasik Polis’e kıyasla temelden değişmiş olan siyasi ve toplumsal koşulları hesaba katmak şartıyla.

3.1. Diogenes Laertios “o zamanlarda Yunanistan’ın çok kötü olan koşullarından” (X.10) söz etmektedir. Ancak onun **Epikuros**’un hayatına dair ikinci ve üçüncü elden alınan beyanları kısmen dağınık ve çelişkilidir. Zamandaşlarının ve sonrakilerin kışkırtma ve küfürlerine karşı, sadece Epikuros tarafından kurulmuş olan “okulun, diğer hepsi kapanırken, hep ayakta kalmasının” bile böyle çarpık görüntülerin gerçekliği aleyhine tanıklık ettiği somut olgusuna, “tıpkı arkadaşlarının çokluğu” ve ayrıca “onu tunç heykellerle onurlandıran memleketi”ne (X.9), dikkat çekmektedir.

Atomcu dünya açıklamasında **Epikuros**’çu değişikliklerin teorik-

politik ve etik eğiliminin arka planı, **Platon** ile **Epikuros** arasındaki ancak yüzyıllık zamanda Akdenizli dünya gücü olarak Atina'nın zirvesini, kibrini ve çöküşünü işaretleyen ve kendini yok etme hamleleriyle ve Yunan trajedisindeki gibi nedenlerin kaderci bağlantısıyla, helenik şehir dünyasının tarih yapıcı güçler arasından ayrılmasını mühürleyen bir dizi tarihsel dönüm noktalarıdır.

Yunan kolonilerinin çevresinin çok ötesinde çığır açıcı bir etkiyi sahip olan tarihi bir dönüm noktası, bir zamanlar **Aristoteles**'in öğrencisi olan İskender'in dünya imparatorluğunun askeri-kültürel açıdan kuruluşudur. Askeri güçten kat be kat daha kalıcı olarak, kayda değer bir şekilde, kültürel bileşen kendisini göstermektedir. Helenizmin ve Yunancanın uluslararası "ortak", κοινή, olarak adlandırılan dünya dili rütbesi şeklindeki etkisi, hemen hemen 13 yaşında olan ve oluşum sırasında bulunan dünya imparatorluğunun İskender'in erken ölümüyle dağılmasından sonra neredeyse 1000 yıl daha sürecektir.

20 yaşındaki İskender Makedonya tahtına çıktığında ve neredeyse anında savaşa girdiğinde, Yunan şehirleri -ilki Thebai olmak üzere- bu durumu ayaklanma için değerlendirmişlerdir. Bunun üzerine İskender bu gururlu şehri -tapınaklar ve şair **Pindar**'ın eski evi hariç olmak üzere- derhal yerle bir ettirmiş, 6000 yurttaşı öldürtmü-

ve geriye kalan 30.000 kişiyi de köle olarak sattırmıştır. Bu, etkisiyle 20. yüzyılda Hiroşima'nın ve Nagazaki'nin yok edilmesiyle karşılaştırılabilecek travmatik bir kültürel kırılma olmuştur. Geri kalan şehirler bunun üzerine teslim olmuşlar ve büyük devlet olan Perslere karşı savaşta yardım etmeyi taahhüt etmişlerdir. Bu zamanda **Epikuros** henüz 6 yaşında bir çocuktur. İskender M.Ö. 323 yılında Babil'de öldüğünde ve onun tarafından görevlendirilen dünya imparatorluğunun yerel naipleri bağımsızlaşmaya başladıklarında **Epikuros** 19 yaşındadır. Atina mevcut fetret dönemini, bir yenilgiyle ve Makedon bir işgal ordusu tarafından güvence altına alınan on yıllık yabancı egemenliğiyle sonuçlanan bir ayaklanma için değerlendirmiştir. 307 yılında bu egemenlikten bir Satrap yardımıyla kurtulduğunda Epikuros 30'larının ortasındadır.

Siyasi türde kalıcı etkileri arasında klasik Yunan yurttaş şehirlerinin (πόλις) tarih yapıcı güçlerinin, bölgesel devletler tarafından ortadan kaldırılması bulunmaktadır. Bu kırılma, klasik yurttaş şehirlerinin tarihsel bireysellik biçimini siyasi-askeri toplumsallığından yoksun bırakmakta ve onun yerine merkezi devlet gücüne doğrudan ya da dolaylı olarak tabi bir özel form koymaktadır.

3.2. Epikuros, bu karmaşık duruma, eski Polis'in cinsiyet, sınıf ve yurttaşlık hakkı sınırlarını tümüyle aşan *dengeleyici*

bir sivil veya özel toplumsallık ile cevap vermektedir. Bunu, helenistik ekümenizmin sevinçle gerçekleştirdiği (*Weisungen*, 52) dostluğun simgesi olarak kurmakta ve felsefi anlamda iyi, mümkün olduğunca korkusuz bir yaşamın içinde tarikat kuralı türünde bir ahlak aracılığıyla birleştirmektedir. Gerçekçi düşünce, νήφων λογισμὸς -felsefeden daha önemli olan en büyük servet, φρόνησις, anlayış ile birlikte- ve erdem, zevk aracılığıyla birbirine bağlı (Menoikeus'a, 132), karışık zamanlarda ayakta kalma ahlakının taşıyıcı üçlü ittifakını oluşturmaktadır. Çünkü onun depolitize olmuş kozmopolit etiği, yaşam tarzı anlamında, bu hedefe hizmet etmektedir.

Evrensel oluş ve bozuluşa dair klasik atomcu öğretisi ile **Epikuros** ölüm korkusunu etkisiz hale getirmektedir. Ruh ve beden ölüm ile birlikte yapıtaşlarına ayrılırlar. Bir sonra yoktur. Tanrıların tarihsel maddiliklerinin kabulüyle beraber mükemmellikleri fikri, **Hegel**'in alaycı bir şekilde belirttiği gibi, onları dünya ile ilişkilerinde “sadece karşılıklı var olmamalarında [...] mevcut” kabul etmeye izin vermektedir. “Tıpkı **Epikuros**'un Tanrılara gözeneklerde kalmalarını bildirip, ama onlara dünya ile tutarlı bir beraberlik yüklediği gibi” (*Enz*, III, W 10, § 389, 44; krş. § 573, Ek).

Epikuros'un iyi yaşam ahlakı ve onun zorunlu, durum kaynaklı olan resmi kamuoyunun eksikliği modernitenin

ilerici zihinleri tarafından -aralarında önemli Marksistler de var- bir tür karakter hatası olarak yorumlandı. Ludwig **Feuerbach**'ın burada “Epikurosçuluğun ümitsiz sırrını” bir “*ben kendim için*” olarak gördüğünü düşünmesi gibi (*Wesen*, GW 5, 522), Karl **Kautsky** Polis topluluğunun kaybını telafi eden **Epikuros** ahlakını bir “egoizm ya da kendi benliğinin mutluluğu için çabalama” (1906, 4) olarak yanlış anlamaktadır. 1930'lu yıllarda **Bloch**, epikurosçu yaşam tarzının “nazik, Horatiusçu bir başrahibin yaşam idealine” (*Mp*, 146) karşılık geldiğine dair alay etmektedir. Toplamda antik materyalizm “sükunete, şeylere ve onların zorunluluğuna dileksiz tefekkürün mutluluğuna” saygı duyuyormuş, doğrusu “**Demokritos**'ta da **Epikuros**'ta da” (136). Georg **Lukács**, **Epikuros**'u idealist düalizmin bir istisnası olarak övmekte ama onun “bilge ideali”ni seçkinci olarak eleştirmektedir (*Ontologie*, I, 334). Bu sonuncusu, **Diogenes Laertios**'un bildirdiğine göre (X.10) Epikuros'un “kölelerle dostça ilişkilerinin [...] görülür olması” ve “hepsinin, aralarında anılmış olan Mys'in en ünlüleri olmak üzere, onunla birlikte felsefe yapması” ile çelişmektedir.

3.3. Sapma. - Eleştirmenlerinin gözünde **Epikuros**'un en büyük kuramsal günahı gerçi ahlakıyla ilintilidir, ancak doğa öğretisinde temellenmektedir. Sadece korkudan azade olmayı değil, fiil ehliyetini de hedefleyen bilgelik idealini

gerçekçi bir şekilde temellendirmek için Epikuros, felsefi öncüsü olan **Leukippos** ve **Demokritos**'un ilan ettikleri, kaderi belirleyen zorunluluk büyüsunü (ἀνάγκη) bozmak mecburiyetindedir. Onların doğa determinizmine “Tanrılar üzerine mitleri izlemek, doğa filozoflarının ‘kaderlerini’ [τῶν φυσικῶν εἰμαρῆν] kölece izlemekten daha iyidir”, şeklinde cevap vermektedir, çünkü diğerleri sadece zorunluluğu bilirken mitte en azından, eğer Tanrılar layıkıyla onurlandırırız, onların bizi duyacağına dair umut (ἐλπίς) vardır (Menoikeus’a, 134).

Kopuşu, klasik atomculuğun kurucularına göre atomların zorunlu-mekanik olan hareketlerine, **Cicero** tarafından latinceye *declinatio* olarak çevrilen παρέγκλισις (ἐγκλινω’dan, bir yere eğimli, eğmek, dönmek) tesadüfi bir an yerleştirerek gerçekleştirmektedir. **Marx** bunu “doğrusal çizgiden sapmak” olarak çevirmektedir (40/42). Ancak “doğrusal çizgi” ve atomların paralel düşüşü -**Lucretius** bunu bir sağanak yağmur ile kıyaslayacaktır- klasik atomcular için yabancıdır ve muhtemelen ikna edilecek olanların sağduyularına bir tavizdir.

Aristoteles gibi **Hegel** de, onun için tetikleyici olan “**Epikuros**’un [...] tüm olayları rastlantıya atfetmesi”nde bulunan (*PhilGesch*, W 12, 24) potansiyel diyalektik karşısında gözlerini kapatmaktadır. Buna karşın **Demokritos** rastlantıyı, insanların

“kendi çaresizliklerini hafifletmek için” oluşturdukları bir put ilan etmektedir (DK 68, B 119). **Hegel**’in hükmüne karşı **Epikuros**’un fiilen, rastlantıyı zorunluluğun içerisine aktardığı ve böylece -aslında **Hegel**’in kendisi gibi- düalizme katılmadığı itirazı yapılabilir. Yani **Lenin** **Hegel**’e, **Epikuros**’a karşı bu tek noktada - **Hegel**’in **Epikuros**’un “genel olarak diyalektik ve kavramların diyalektiği hakkındaki bilgisizliği”ne dikkat çektiği yerde (*Ph*, LW 38, 284) hak verdiğinde, yine kendisi epikurosçu kavramsallığın diyalektik potansiyelinin farkına varamamaktadır.

3.4. Oluş zamanı. - Atomculuğun yaratıcıları için olduğu gibi **Epikuros** için de temel cisimler (σώματα) bölünmez ve değişmezdir (ἄτομα, ἀμετάβλητα; Herodot’a, 41). Kendilerinin de ne bir kökeni ne de bozuluşları vardır, öyleyse var oluşları zaman içerisinde değildir, fakat boş mekân gibi tüm var olanlardan önce gelirler (ἀρχὴ δὲ τούτων οὐκ ἔστιν αἰδίων τῶν ἀτόμων οὐσῶν καὶ τοῦ κενοῦ; 44). Buradan çıkardığı sonuç **Epikuros**’u öncüllerinden ayırmaktadır: Zaman, var *olmadır*, meydana geliş ve bozuluş olarak olmanın ritmidir.

Epikuros için şimdi buradan zamanın nasıl araştırılacağı çıkmaktadır: Onu bir olgunun niteliği gibi ön-kavramlara geri götüremeyiz, ancak “dolaysız berraklığın [τὸ ἐνάργημα]” zamanının “kendisini, ki buna göre uzun ya da kısa zamandan bahsederez, ve fenomenle aynı kökenden gelir olarak

kavramalıyız” (72). O, bunun için felsefi bir sanat dili değil, fakat sadece konuşma dili ifadeleri kullanmada ısrar etmektedir. Aynı zamanda, sanki söz konusu spesifik olanla aynı öze sahipmiş gibi (τῶ ἰδιώματι τοῦτῳ) başka bir şeyle de karşılaştırmamalı, “fakat yalnızca, bu spesifik şeyi neyle bağlantılandırıdığımızı ve neye dayanarak ölçtüğümüzü düşünmelidir” (agy.).

Bu nedenle burada **Epikuros**, “günler ve geceler” döngüsü şeklindeki ve “izlenim ve dinlenme evreleri, hareket ve durmanın [τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς ἀπαθείας καὶ κινήσεσι καὶ στάσεσιν]” değişiminin saf spekülasyon dünyasını, dilsel ve olgusal olarak **Hesiodos**’un zamanının ritmi içerisinde değişen somutlukların dünyasına bağlamaktadır. Sapmalardan ortaya çıkan bağlantıların oluş modu, evrensel hareketin somut nitelikli formu olarak oluşmadır.

3.5. Empirizm ve Teori. – **Demokritos**’un duyuları alt seviyeye indirmesine **Epikuros** önemli bir ayrımla karşılık vermektedir. Duyular değil, fakat duyu verilerinin yorumu yanılır; yanılısama (ψεύδος) ve hata (διεμαρτεμένον) her zaman “eklenen yorumdan [ἐν τῷ προδοζαζομένῳ αἰτί]” köken almaktadır (Herodot’a, 50). **Hegel** için bu affedilemez bir diğer tetikleyicidir: “*Duyumsananın* gerçek olan olduğuna dair **Epikuros**’un iddiası, Geist’in doğasının tümüyle tersine çevrilmesi olarak ilan edilmelidir” (W

10, § 465, Ek, 283). Yani burada da **Hegel** -şaşkınlığını alıntının yanında bir “neden?” kelimesiyle belirten Lenin’in not ettiği gibi- “**Epikuros**’un ele alınmasında [...] *başından beri* (onun görüşünü açıklamadan önce) kavga pozisyonuna geçmektedir” (LW 38, 279). Gerçekten de **Hegel** onu “her şeyi [...] genel insan aklına [indirmek]” ve “aslında kavramın zorunluluğunu ortadan kaldırmak” ile (*GeschPhil*, II, W 19, 296), “görüş ve keyfiliğin öznel rastlantısallığına”, “akıl, üstelik binlerce yıllık emek ile” ortaya çıkardığını teslim etmekle suçlamaktadır (*RPh*, W 7, 19).

Ancak **Epikuros**, **Hegel**’in korktuğu gibi spekülatif düşüncüsü, “kendi içerisinde gerekçelendirilmiş bir bağlamı” alçaltma ile değil (W 19, 321), fakat spekülasyon ile deneyim arasındaki uçurumu kapatmakla ilgilenmektedir. **Aristoteles**’te bu, bilimsel araştırma yapanlarla mantıksal yöntem uygun, yani spekülatif araştırma yapanlar arasında görüş ayrılığı olarak ortaya çıkmaktadır (ὄσον διαφέρουσιν οἱ φυσικῶς καὶ λογικῶς, *De gen. et corr.*, I.2, 316a 5-14).

Böylece **Epikuros**’ta örneğin çoğul olan “cisimler” (σῶματα) genel doğa teorisine tartışmasız bir reel kategori olarak dahil edilebilir, “çünkü varlığı duyularca tasdik edilmiş”tir; bu şüphesiz var olandaki “belirsiz” olan ise “spekülatif [τῷ λογισμῷ] olarak çıkarılmalıdır” (Herodot’a, 39). Buna

uygun içerilen spekülatif yöntem, onda, bir cisme atfedilen özelliklerin (κατηγορεῖται σῶματος) “ne kendisi için var olan temel oluşumlar olarak kavranmalı, çünkü bunun düşünülmesi mümkün değildir [οὐ γὰρ δυνατὸν ἐπινοῆσαι τοῦτο]” (68) “ne de yokluk [ὡς οὐκ εἰσίν] olarak” ya da “cisimsiz [ἀσώματα]” olarak, fakat “cismin bütün olarak hepsinden kendi özel kalıcı fizyonomisini elde ettiği [ὡς τὸ ὅλον σῶμα καθόλου ἐκ τούτων πάντων τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἔχον ἰδίον]; böylece “sadece karmaşık zihinsel görüntü sonucu olarak cisim kategorisi taşımakta [κατὰ τὴν ἀθρόαν ἔννοιαν τοῦ σῶματος κατηγορίαν]” (69) dediğinde dile gelmektedir.

Epikuros'un, “ilgili her şeyi biliş sürecinden nesnel alana aktardığı” (Jürss vd. 1977, 83) söylenebilirse de hemen, iki alanı birbirine dolaştırdığı ve böylece her birini kendi tek taraflılığında iptal ettiğine dair karşıt cümlesi eklenmelidir. Etkiyenin kendisi maddidir ve nesnel olanın kendisi etkiyen. Tesadüfi an her ikisine de içkindir. Bundan dolayı **Epikuros** gerçekten “aklın kendiliğindenliğini olası değişimlerin ve yanılığın kaynağı olarak devre dışı bıraksaydı” (agy.) tutarsız olurdu.

Yakından bakıldığında **Epikuros** tam tersini yapmaktadır. Akli kendisine odaklanmaktadır. Onu, bakmadan “her şeye aynı teoriyi uygulamaya” (μήτε ὁμοίαν κατὰ πάντα τὴν θεωρίαν ἔχειν;

DL, X. 86) karşı uyarmakta ve onu öncelikle farklı yolları açık tutmaya ve beklemeye (τὸ προσμένον; X. 34), yani “ancak gelecekteki onaylama ya da çürütmeye bağlı olarak doğru veya yanlış olarak adlandırılabileceğinden [ἄν μὲν γὰρ ἐπιμαρτυρῆται ἢ μὴ ἀντιμαρτυρῆται, ἀληθῆ εἶναι; agy]” (Jürss vd., 84 ve devamı) araştırmanın sonucu olarak hükmün geçici olarak askıya alınmasına zorlamaktadır. “[...] Akıl ve algı bu hükmü onayladıktan sonra, daha yüksek bir seviyede kanıt elde eder ve şimdi diğer yandan daha fazla araştırma için ön-kavram (prolepse'nin daha yüksek bir formu [πρόληψις]) olabilir.” (Jürss vd. 1977, 84 ve devamı)

Toplamda şu geçerli olmalıdır: “Doğa, boş hükümlere [οὐ γὰρ κατὰ ἀξιώματα κενὰ] ve uzlaşımlara [νομοθεσίας] göre araştırılmamalı [φυσιολογητέον], fakat görüngülerin gereksinimlerine göre araştırılmalıdır [ὡς τὰ φαινόμενα ἐκκαλεῖται; καλέν'dan, çağırmak]. [...] Her şey, çoğulcu yöntem [κατὰ πλεοναχὸν τρόπον] uyarınca görüngülere karşılık gelecek şekilde [συμφώνως τοῖς φαινόμενοις] açıklandığında, yani gerekli olan, muhtemel olan [πιθανολογούμενον] saptandığında herhangi bir aksama olmadan gerçekleşir. Şayet bu açıklama kabul edildiğinde, fakat görüngüye aynı derece uyan diğeri reddedildiğinde açıkça doğa araştırma alanı terk edilir ve mite sapılır.” (DL, X.87)

3.6. *Duyu Bilgisi.* - **Epikuros** bunu dünya içkinliğinin dinamik ontolojisi çerçevesinde düşünmektedir. Duyu verileri saf böyleleri olarak tartışma götürmez cisimsel olgulardır; o “görüp işitmemiz, tıpkı acı hissetmemiz gibi bir gerçekliktir” (X.32). Akıl kurallarına tabi (tekrar ile pekiştirilmiş) kategorik olarak ifade edilebilen şablonlar oluşmaktadır. Cisimler arasında etki olarak her iki tarafın ‘gerçekliğine’ tanıklık etmektedirler. “Bir şeyin doğru ya da gerçeklik olması, farklı anlama gelmez.” (Agy.)

Gerçeklik **Epikuros** için etkililiktir. Ne “etki etmek ne de etkilere yenilmek [οὐθέν ἂν ἐδύνατο ποιεῖν οὔτε πάσχειν]” (X.67), onun için var olmamak anlamına gelmektedir: “Var olmayan ise hareket ettiremez [τὸ δὲ μὴ ὄν οὐ κτεῖ]” (X.32). Ancak psyche, hem rasyonel hem de duygusal olarak cisme, ve cisim de psycheye etki ettiğine göre maddi olarak, yani ilk unsurların birleşimlerinden var oldukları kabul edilmelidir (X.67). Epikuros, daha ince atomları, onların daha hızlı hareketlerini, onların cisim ile birleşimleri olarak kabul etmektedir (X. 63f ve 66). **Lenin** yorum yapmakta: “Çok saf ve çok iyi! - Ama Hegel öfkeli ve yaygara koparmakta: ‘Gevezelik’, ‘boş sözler’, ‘hiç düşünce yok’ [W 19, 322].” (LW 38, 287) **Epikuros**’un ruh anlayışı şu sonuca varmaktadır: Her var olan gibi o tekrar dağılacaktır. Ölümünden sonra gelecek olan korkutamaz.

3.7. *Pratiğin kriteri.* - Bu değerlendirmenin önünde, **Epikuros**’un

katmanlı tarih anlamında organik ve zihinsel işlemlerinin prakseogenezine dair tezi bulunmaktadır: İnsan doğası [Physis] (Hans Wolfgang **Krautz**: “mizaç”) (yaşamının ve hayatta kalmanın gerektirdiği) “koşulların kendisi tarafından öğretilmiş ve zorla sağlanmış” (Herodot’a, 75). Buna duyumsallık ve akıl da dahildir. **Epikuros** akla, hatalı olduğu yerde bile bir eylem başarısının -kör tavuk tarafından bulunan darı tanesi- talep edemeyeceği bir şeref bahşetmektedir. Gerçekliğe uygunluk anlamındaki doğrudan, süregelen başarı belirleyici değildir. Bundan dolayı “doğru düşünmeye rağmen bir başarısızlığı, yanlış düşünmeye rağmen başarı elde etmeden daha iyi [κρείττον εὐλογίστεως ἀτυχεῖν ἢ ἀλογίστεως εὐτυχεῖν]” görmektedir. Ama en iyisi “iyi bir karara dayanan eylemle bu onaylandığında [ἐν ταῖς πράξεσι τὸ καλῶς κριθὲν]” yani pratik bir başarı ile onaylanmış, kalıcı doğru karardır (Menoikeus’a, 135).

Hegel bile bu duyu bilgisi, akıl, deneyim ve pratik ilişkisine saygısını nihayet esirgeyememektedir: “**Aristoteles** ve daha eskiler doğa felsefesinde genel düşünceden a priori yola çıkarak kavramı onun içerisinden geliştirdiler; bu işin bir tarafıdır. Diğer taraf, deneyimin genelliğe yükseltilmesi, yasaların keşfedilmesi zorunluluğudur” (W 19, 319). Dahası: “Böylece **Epikuros**’un empirik doğa biliminin, empirik psikolojinin mucidi olduğu söylenebilir.” (Agy.) Ve Stoa’nın aksine: “Doğa anlayışı, o

hipotezlerden daha doğrudur” (agy.). **Lenin** yorumlamaktadır: “*Bu, diyalektik materyalizme neredeyse dolaysız bir ulaşımdır.*” (LW 38, 287)

4. Epikuros’a karşı önyargılar “felsefenin tarihi kadar [...] eskidir” şeklinde not almaktadır **Marx**, “çünkü farklar öyle gizlenmiştir ki adeta sadece mikroskopla keşfedilebiliyorlar” (40/263). Birçok şey “demokritosçu ve epikurosçu fiziğin özdeşliği” lehine söylenebilir, “ilkeler -atomlar ve boşluk- tartışmasız ayındır. Sadece tekil belirlenimlerde keyfi, bundan dolayı da önemsiz farklar var görünüyor.” (270) **Bloch** da 1930’larda hâlâ **Epikuros’un Demokritos’a** “(Ananke’nin yıkılması dışında) esasta yeni bir şey katmadığını” söylemektedir (*Mp*, 135).

Genç **Marx**, buna karşın, bütün varlığın üzerindeki determinist büyüünün söz konusu bozulmasına oluşum-halindeki-bir dünyanın bağlı olduğunu hissetmektedir. Bunun dışında esasa dair özdeşliğin varsayımında “tuhaf, çözülemeyen bir bulmaca” kalmaktadır. “İki filozof tamamen aynı bilimi, tamamen aynı şekilde öğretiyorlar ama -ne kadar tutarsız!- her şeyde; doğruluk, kesinlik, bu bilimin uygulaması, genel olarak düşünce ile gerçeklik ilişkisine ilişkin tam karşıt konumda bulunuyorlar. Ben, tam karşıt konumda bulduklarını söylüyorum ve şimdi de bunu kanıtlayacağım.” (40/270) **Marx**’ın incelemesinde eksik olmayan ama problem alanlarının buradaki

dökümünde eksik olan tüm farklılıkların çıkış noktasıdır. **Epikuros**’un çokça azarlanmasına yol açan bölünmez ilk öğelere attığı spontane kendiliğinden hareket. **Marx** bunda bir “‘mümkünün’ felsefesinin” temel kuralını ayırt etmektedir (**Kimmich** 1993, 241). Henüz birinci çalışma defterinde “**Epikuros**’ta felsefenin ilkesini” “dünya ve düşünceyi düşünülebilir, mümkün olarak kanıtlanması”nda (40/40) görmektedir. Sonuçta bu pratikle ilgili.

4.1. Çıkma anı. - Marx’ı, Epikuros tarafından Demokritosçu öğretiyeye katılan atomların mekanik yollarından spontane ἐγκλισις “sapma” veya “dönme” düşüncesinde özellikle etkileyen şey onun felsefi genelleştirmesidir. O, bu düşüncenin sadece atomların davranışıyla sınırlı kalmadığını, fakat “bütün epikurosçu felsefenin içinden [geçtiğini] [...]” fark etmektedir. “Yani nasıl atom görece varlığından, doğrusal çizgiden, kendisini ondan soyutlayarak, ondan saparak kurtarıyorsa: Bu şekilde bütün epikurosçu felsefe, soyut tekillik kavramının başkalarıyla bütün ilişkilerin reddi ve özerkliğinin varlığında gösterilecek olan her yerde sınırlandırıcı var oluştan sapmaktadır.” (282 ve devamı) Bu, Epikuros’un imkân koşullarını başlangıç unsurlarına bağladığı somut tekil olayların dünyasıdır.

Aracılığın sonu insani pratiğe

varmaktadır. “Böylece eylemin amacı [...] acıdan ve kafa karışıklığından sapmadır, atariksidir. Yani iyi, kötüden kaçınma; haz acıdan sapmadır.” (283) Bununla yetinmeyerek, ilk unsurdan itibaren yayılan itki, Tanrı mitinin büyüsunü kritik bir nokta olan bütün varoluşun üstünde korkutucu bir güçlülük noktasında bu gücü kısıtlayarak bozmaktadır: “Nihayet soyut tekilliğin en yüksek özgürlük ve özerkliğinde, tamlığında ortaya çıktığı yerde, orada tutarlı olarak kaçınılan var oluş, *tüm var oluş*tur; ve *bundan dolayı Tanrılar dünyadan kaçınıyorlar* ve bununla ilgilenmiyor ve bunun dışında ikamet ediyorlar.” (Agy.)

Bundan dolayı sapma teriminde, **Epikurosu** pratik etosu için önemli olan direngen öz-anlam yeteneği genel olarak temellenmektedir. Bu idrak **Marx**'ı, üç yıl sonra *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*'nin önsözünde kamuoyunun önüne çıkacağı devrimci görüşün eşğine taşımaktadır. Burada söz konusu motif henüz pupa evresindedir, fakat kıpırdanmaya başlamıştır: “Böylece dünyanın felsefileşmesi aynı zamanda felsefenin dünyevileşmesi, gerçekleşmesi aynı zamanda yok oluşu [...] olduğu sonucu çıkıyor” demektedir Marx. “Onun dünyayı felsefe-olmadan kurtarması aynı zamanda belli bir dizge olarak zincire vurduğu felsefeden kendini kurtarmasıdır.” (40/328)

Burada kurtulunan sistem, **Leukippos**

ve **Demokritos**'un katı determinist sistemi olabilir. Ancak **Marx** dolaysız olarak bunlara karşıt konumda bulunan ve bunlara galip gelen felsefenin çifte yıldızları **Platon** ve **Aristoteles**'in idealist sistemlerini kastetmektedir. Dahası: Tezinin en kapsamlı açıklamalarından biri **Hegel** ile ve onun ölümünden sonra epigonlarının durumu ile köprü kurmaktadır. Doktora öğrencisi **Marx** da kendisine artık dar gelmeye başlayan bu konumda bulunmaktadır. Ama Marksçı düşünce antik atomculuk malzemesi içerisinde ilerlediğinden, belirsizliği de çerçeveye girmiş ve özellikle Alman alımlamasını başından beri meşgul etmiştir – ilk olarak da **Mehring**'i 1902'deki ilk baskının önsözünde.

4.2. Felsefenin Düşünülmemişi. - Üç küçük puntolu sayfa halindeki çapı onun bir altmetnin parçası olduğunu gösterdiği bir dipnotta -ikinci nüshada bulunmayan 1. Kısım'ın IV. Bölümü'nde bulunuyordu- **Marx** bu kavranması zor olandan söz etmektedir. “**Hegel** ile ilgili olarak da” (326) şeklindeki giriş, tezin başlangıcına giriş yapan “Yunan felsefesinin Makedon İskender'i, **Aristoteles**” (326) figürü ile gölgesinde “neredeysen layık olmayan bir ilave olarak” (266) Epikuros, Stoik, Skeptik okulların, ki birincisi tezin daha dar konusunu oluşturmakta, ortaya çıktığı o antik “dünya felsefesi” (216) arasındaki bir paralellige işaret etmektedir. “**Hegel** ile ilgili olarak da”, öğrencileri felsefesinin yönlerini siyasi düzenleme ile açıklamaları “cehalet”tenmiş. **Hegel**'in siyasi-ideolojik düzenlemesinin

“bilinci içerisinde bulunmayan” bir şeyde, “ilkisinin yetersiz ifadesinin kendisinden köken aldığı” (326) açığa çıkarmaktansa bunu bir ahlak sorunu haline getirmektedirler. Açığa çıkarıldığında “*onun içsel temel bilincinden, onun için dışsal bilincin formuna sahip olan şeyi açıklama*”ya ulaşıldı (agy.)—bu Sigmund Freud’un “örtük anımsama” ile anladığı şeyle karşılaştırılabilir (krş. SA IX, 523). ‘O’ keşfedildiğinde [Almanca metinde “Ent-deckt” ifadesi kullanılmaktadır. Bu ifade “örtüsü kaldırıldığında” olarak çevrilebilmektedir - Ç.N.], Marx’a göre, “vicdanın ilerlemesi olarak görünen şey aynı zamanda bilmenin ilerlemesi olmaktadır. Filozofun özgün vicdanından şüphelenilmez, fakat bilincinin temel formu kurulur [...] ve bununla birlikte onun ötesine geçilir.” (40/326)

“Dünyanın felsefileşmesinin aynı zamanda felsefenin dünyevileşmesi, gerçekleşmesi aynı zamanda yok oluşu” olduğuna dair cümle, “kavgada tam da kendisinin, karşı tarafta zarar olarak mücadele ettiği zarara düşeceğine” karşı uyardır (328). Bunu, Hegel sonrası durumda bir çizginin “dünyaya karşı, diğerinin felsefenin kendisine karşı dönmesi” (agy.) ile ilgili iki ucu keskinliğe karşı bir uyarı izlemektedir.

Marx’ın teşhisi sanki üç yıl sonra felsefeyi küçümseyenlere karşı fırlatılan şu cümleyle farkında olmadan

gebeymiş gibi durmakta: “*Felsefeyi, onu gerçekleştirmeden kaldıramazsınız.*” (KHR, 1/384) Orada bunu felsefenin karmaşık toplumsal gerçekliğin bir anı olmasıyla temellendirmektedir. Engels felsefeyi daha sonra “ideolojik güçler” arasına koyacaktır (LF, 21/302; Haug 1993, 47ff). Siyasi olarak geri kalmış Almanya’da onu Marx, Fransız örneğindeki devlet ve siyasetin burjuva gelişiminin ilerlemesine katılmanın formu olarak kavramaktadır. Diğer tarafa, “felsefeyi, onu ortadan kaldırmadan gerçekleştirebileceğine inanan”ları tamamlayıcı olan karşıt tek taraflılık ile suçlamaktadır (1/384). 1843/44 tarihli yazı yaklaşan devrimin ilanına çıkmaktadır: “Bu özgürleşmenin kafası felsefedir, yüreği proletarya. Felsefe kendisini, proletarya ortadan kaldırılmadan gerçekleştiremez, proletarya kendisini felsefe gerçekleşmeden ortadan kaldıramaz.” (391)

Antik felsefe üzerine doktora yapan Marx’ın 1840/41’deki düşüncesinde bile kendi geleceğine doğru geliştiği, hangi dolabı açacağı ve içinde nelerin olduğu henüz bilinmeyen bir anahtar gibi işleyen şu cümle göstermektedir: “*Declinatio atomorum a via recta* [Dikey yoldan sapma] epikürosçu felsefede temellenmiş en derin, en içteki sürecin sonuçlarından biridir. Cicero buna güler; onun için felsefe Kuzey Amerika cumhuriyetleri başkanı kadar yabancı bir şeydir.” (40 /164) Cicero için henüz düşünilemeyen felsefe olduğu için yabancı olan Hegelci felsefe midir? Yoksa hatta Marx’ı

düşünülmemiş ölçüde huzursuz eden kendi oluşum-halindeki-felsefesine mi önceden işaret etmektedir? Buna göre Marx'ın hedef aldığı **Hegel**'in bu düşünülmemişi, bu örtük şeyi, **Hegel**'in bilincinde olmadığı "ilkesinin yetersizliği ya da yetersiz kavrayışı" nı düzeltmeye hazırlananın, **Marx** bunun farkında olmasa da, kendisidir.

4.3 Hakikatin ve duyuşal kesinliğin ve ayrıca genel olarak düşünceñin konumunun gerçeklik ile ilişkisi problem alanlarında **Marx**, her ikisi de atomcu temel anlayışı paylaşsalar da **Demokritos** ve **Epikuros**'un birbirlerine tam karşıt konumda bulduklarına dair girişte açıklanmış kanıt talebini tamamlamaktadır. **Marx**'ın **Demokritos**'u **Epikuros**'tan ayırmada onun duyuşal algı ile gerçekliği ilişkilendirmesi ve ayrıca her ikisinin doğruluk dayanağı (**Hegel** tarafından "empirik doğa bilimleri" [W 19, 319] temellendirilmesi için kabul edilen **Epikuros**'un uygulama kuralları ön koşuluyla) merkezidir.

Epikuros'un, dünyayı mümkün kılan atom seviyesindeki itkidenden dolayı değişmiş olan somut varlık ve onun zamanına dair kavrayışı daha derine inmektedir. **Demokritos**'ta **Marx** zamanı varlık dünyasından çıkarılmış olarak görmektedir. O "felsefe yapan öznenin öz bilincine aktarılıyor ama dünyanın kendisine dokunmuyor" (40/295), demektedir. **Epikuros**'ta ise tüm somut varlıkların var oluş

formudur ve böylece onun prosedürel nesnellik ve etkileşim ortamıdır. Böylece görünümün, varlığa temel olduğu anlayışına ulaşmaktadır. Buna karşılık **Demokritos**'ta, **Marx**'a göre, "görünüş kendisinde, varlıktan farklı olarak görünüş olduğunu" göstermemektedir. "Yani varlığı açısından bakıldığında, varlık tümüyle onunla karıştırılıyor, kavramı açısından ondan, öznel görünüş haline düşecek şekilde, tümüyle ayrılıyor. Birleşimi özsel temellerine yönelik kayıtsız ve maddi duruyor. Buna karşın zaman, görünüşü ebedi olarak tüketen ve ona bağımlılığın ve varlıksızlığın damgasını vuran varlığın ateşidir. *Nihayet*, **Epikuros**'a göre değişim zamanı değişim olarak, görünüşlerin yansımaları kendi içerisinde olmasıyla haklı olarak görünen doğa nesnel olarak kabul edilir, haklı olarak duyuşal algı somut doğanın gerçek kriteri haline getirilir. Onun temeli olan atoma sadece akıl ile bakılsa da." (296) Zaman artık, şeylerin görünüşlerinin gerçekliği ile ilgili olarak yok olmanın ateşli intikam tanrıçası değil, fakat şeylerin gerçek oluşum ve bozuluşlarında görünmesini sağlayan ışıktır.

4.4 "Bütün eskilerden sadece", genç **Marx**'ın yargısına göre, Romalı şair-filozof **Lucretius** "epikurosçu fiziği kavramıştır" (280). Söz konusu olan didaktik şiiri *De rerum natura*'dır, **Epikuros**'un kayıp başyapıtı Yunanca *Doğa Üzerine*'yi (Περὶ φύσεως) titiz bir şekilde Latinceye çeviren bir eser. Fakat nasıl bir kuramın gerçekten kavranması genelde onu değiştiriyorsa,

Lucretius'ta da (başka bir şekilde olsa da **Epikuros**'u küçümseyen **Cicero**'daki gibi) “asıl içeriğinde ve Yunan ekol terminolojisinde bir dönüşüm” meydana gelmiştir (**Krautz** 2001, 170). Bu, **Thomas Nail**'e göre **Lucretius**'un “bilerek kullanmadığı” ‘atom’ ifadesi ile başlamaktadır (2018, 11). Yerleşik önyargının gücü, bunun dışında harika bir **Lucretius** çevirmeni ve yorumcusu olan **Karl Büchner**'de, **Lucretius**'un *semina rerum*'unu da (**Josef Martin**: “Şeylerin tohumları”) *corpora*'yı da (Martin: “Cisimler”; II, 833f) “atom” olarak çevirdiğinde iş başındadır. *De rerum natura* başlığını **Büchner** “serbestçe *Atom Dünyası*” (1973/2005, 573) olarak çevirmiştir. Buna karşılık **Epikuros**'un henüz kendileri cisim olmayan cisimsel şeylerin bölünemez ilk başlangıçlarını, *primordia rerum*'u, (ἀρχὰς ἀτόμων; Herodot'a, 41), yani cisimlerin kökenini (Martin: “başlangıç cisimleri”) “kökensel cisimler” ile (II, 854) ve *elementa*'yı “cisimler” ile (981) vs. karşılamaktadır.

Marx'a göre yine de antikler içerisinde sadece **Lucretius**, **Epikuros**'u kavramıştır. Çünkü **Epikuros**'un **Demokritos**'un yasa determinizmine karşı şeylerin ilk tözlerinin (*primordia rerum*) kendi kendine hareket itkisini koymasının ne demek olduğunu **Lucretius** anlamıştır. **Lucretius**, demektedir **Marx**, “bundan dolayı haklı olarak sapmanın fati foedera'yı [kader bağlarını] kopardığını ileri

sürüyor” (40/281). Gerçekten de bu, **Lucretius**çu didaktik şiirin, *ex infinito ne causam causa sequatur*, “ezelden beri nedenlerin nedenlerden çıkmadığı” fakat dünya akışının kör zincirlenmesini bölecek ve değiştirecek şekilde müdahale etme imkanının ortaya çıktığına dair bakış açısını oluşturmaktadır: “Şimdi sorarım sana nereden çıkar / Bize yeryüzünde yaşamı sağlayan yapıyı / Kazandıran, isteyene dilediği yere gitme / Kolaylığı kazandıran, devinim değiştirmemizi / Sağlayan, ne zamanı belirleyen, ne de / Yeri sınırlayan; bize yerleşme anlayışı / Veren istencin bağımsızlığı nerden geliyor?” (II, 254ff; [Türkçesi İsmet Zeki Eyüboğlu])

Devam ederken **Marx**'ın aklında bu vardır: “ve, nasıl [**Lucretius**] bunu aynen bilince uyguladıysa, atom hakkında da sapmanın onun içinde, karşı durabilen ve direnebilen bir şey olduğu söylenebilir” (40/281). **Marx** -sonrasında **Bloch** gibi- Yunanca kelime ἄτομος'de (τέμνω'dan, kesmek) latince *individuum*'u da, “bölünmemiş olanı” da, duymaktadır.

Lucretius, **Epikuros** tarafından başlatılan, felsefi soyutlama ile **Hesiodos**'un duyu bilgisi arasındaki uzlaşmayı, onun dünyasını hep aynı olanın kapalı döngüsünden çıkarıp kapsayıcı, hem tek hem de çok şekilli oluşum sürecine ve kozmogoniye, ama dünya oluşumunun çoğulcu anlayışına getirerek tamamlamaktadır. “Sonuçta hepimiz göksel tohumlardan filizlendik, hepimizin babası aynı, ondan şefkatli

anne yağmurun ıslak damlasını alıyor, toprak onu kabul ediyor ve çiçek açarak parıltılı meyveler, bereketli ağaçlar, insan soyunu da ortaya çıkarıyor, her türden yabani hayvana yaşam kuvveti veriyor, besin ve yem sağlayarak herkesin açlığını gideriyor, iyi donatılmış bir yaşam sürmelerine ve yavrularını büyütmelerine izin veriyor” (II, 990ff; alıntı: Rovelli 2016, 31). Detayda birçok şeyin üstü henüz şiirsel olarak örtük olsa da genel olarak aktarılanlar, ilerlemiş doğa bilimsel dünya resmiyle şaşırtıcı bir şekilde uyuşmaktadır. Özellikle de alışagelmış düşüncelerin aksine, **Lucretius**’un, şeyleştiren ‘atom’ teriminden, parçaları için ‘a-tom’ kelimesinin sadece ‘bölünmemiş’ anlamına gelen bir sıfat olduğu **Epikuros**’un şey öncesi kategori olan ἀρχὰς ἀτόμων σωμαίων, çok şekilli ilkin töz lehinde kaçındığı anlaşıldığında.

5. Marxçı tezin alımlanışı üzerine - Tonu **Mehring** 1902’deki Giriş’inde belirlemekte: “İncelemenin gerçek zayıflıkları **Marx**’ın burada, ithafta da ilan ettiği gibi, henüz oldukça idealist bir zeminde durmasıdır.” (55) İthaf’a dayanarak yapılan temellendirme oldukça zayıftır. Burada Marx gizli nişanlısının babasını -bir iyilik istediği tek muktedir- “derin bir ikna gücü olan apaçık bir idealizmin” (65) taşıyıcısı olarak övmektedir. Doktora öğrencisi açısından felsefe “henüz o kadar bilimdir ki, **Epikuros**’u atomculuğun bilimini yapmakla övüyor, oysa Epikuros sadece onun felsefesini yapmış” (55) olduğu argümanı daha ciddidir. Bu işe yarar

değil, ancak sürdürülmüştür. **Marxçı** ve Marksist literatür listesinde **Lenin**, **Mehring** ile aynı kelimelerle **Marx**’ın burada “henüz tümüyle idealist-Hegelci konumda” (LW 21, 69) durduğu yorumunu yaptığında, **Lenin**’in -doğrudan ya da ikinci elden-bundan etkilendiği var sayılmalıdır. Marksizm-Leninizm Enstitüsü Berlin / Alman Demokratik Cumhuriyeti’nden (DDR) (1968) MEW ek cilt 40’ın yayımcıları önsözlerinde **Lenin**’in yargısını alıntılarlamaktadırlar ama açık sözlü bir şekilde şunu eklemektedirler: **Marx**’ta “tam da Genç Hegelci tutumundan dolayı **Hegel**’in felsefesinin, tekil sorularda kısmen Genç Hegelci arkadaşlarının görüşlerini de aşan, eleştirel bir değerlendirmesi ifade buluyor” (40 / XI).

1950 yılında, **Stalin** henüz yaşamakta, **Bloch** “insan yapımı Marksizm”den söz etmektedir, “ikinci insanlaşmanın eseri olarak aynı zamanda gittikçe daha yüksek bir şekilde yabancılaşmamış olana, insanlaşana ulaşmak için gittikçe genişleyen bir şekilde yeryüzünde temellendiğini” söylemektedir (GA 10, 411). Bloch, **Marx**’ın doktora tezinin hazırlık çalışmalarında diyalektik oluş ve bozuluş içeriğindeki “büyük eşitliği” (410) öne çıkarmaktadır. Bu eşitlik, büyük bir felsefenin, o zamanlar **Hegel**’in “dünya felsefesinin” dünya olmuşluğun çürüme anında, “Atina yıkım tehdidi altındayken Atinalıları onu tümüyle terk etmeye

ve deniz üzerinde, başka bir unsur üzerinde yeni bir Atina kurmaya teşvik eden” (40/216) **Themistokles** gibi davranmaya dairdir. Bu, “böyle zamanlarda tüm kumandanların tersi görüşüne [sahip]” “yarım akıllıların” aksinedir. “Silahlı kuvvetlerin azaltılmasıyla, parçalanmayla, reel ihtiyaçlarla bir barış antlaşmasıyla hasarı onarabileceklerine inanırlar” (Agy.). Kısacası, **Bloch** bu 22 yaşındaki öğrencinin tarihin içine büyük sıçrayışa hazırlandığını hissetmektedir. Materyalizmin antik erken tarihindeki asıl **Marx**çı teori çalışmasına burada henüz dikkat etmemektedir.

Buna keskin bir karşıtlık içerisinde Louis **Althusser** 1965’te - uluslararası çapta etkili yazısı *Marx İçin*’de – söz konusu tezi “henüz öğrenci alıştırmaları” olarak sınıflandırmakta ve **Marx**’ın bir tek burada gerçekten Hegelci olduğuna dair tespitin dışında bu yazıyı içerik açısından daha fazla dikkate almamaktadır (*FM*, 1968, 35). Bunu öte yandan Marx, “**Epikuros** ve tüm izinden gidenleri” “**Platon** ve hâlâ yaşayan çocuklarına” karşı, “iktidarı temsil eden efendilerin direncine karşı” felsefenin ideolojik formunu “kırmaya ve değiştirmeye” çüret ettikleri için övmesine rağmen - ya da belki de bundan dolayı böyle yapmaktadır (1982/1995, 10).

Leipzigli filozof Helmut **Seidel** Marksist felsefenin ortaya çıkışına dair doçentlik tezinde -1966’taki *Felsefe* ve

Gerçeklik’te- farklı ve daha ziyade **Bloch** gibi hareket etmektedir. Bu tez, kendi zamanında DDR-Marksizminin alternatif bir geleceği ile yüklü, temellerin, **Marx**’ın düşünce gelişimini titizlikle izleyen doğrulanması olarak önemliydi. Fakat “parti ve devlet ortodoksluğu” tarafından yayımlanması engellenmiş, ve böylece sadece dahili olarak “farklı nesillerin aynı görüşlülere tarafından hevesle alımlanabilmiştir” (**Gerlach** 2011, 8 ve devamı). İlk kez yazarın ölümünden sonra, kaleme alınışının 45. yılında ona sadece marjinal etki imkânı tanıyan bir dünyada yayımlanmıştır.

Başka zamanlarda titiz hareket eden **Seidel** -güvenilir olmayan: parantez içerisindeki kelimeler redaksiyon tarafından eklenmiştir- **Marx**’ın bir ifadesinden, tezin için sorunsalına özel olarak dikkat etmemeye yönlendirilmesine izin vermektedir. Aslında Marx tezin yazılmasından 15 yıl sonra **Lassalle**’a söz arasında “**Epikuros** (ismen bunu), Stoa ve Skeptisizm” konusunu felsefiden çok <siyasi> ilgiden” seçtiğini yazmaktadır (29/547). **Seidel** sırayı tersine çevirmekte, ana vurguya işaret eden “ismen”i göz ardı edip bunu “Stoa, Skeptisizm ve **Epikuros**” (1966/2011) yapmakta; **Marx** önsözde “Yunan felsefesi tarihinden şu ana kadar çözülmemiş bir sorunu çözmüş olmayı” (40/261) iddia etmesine rağmen. **Seidel**, materyalist tarih anlayışının kurucusunun fark yazısının (*Differenzschrift*) antik materyalizme dair olmasını açıklamaya muhtaç görmekte ve “konuya yabancı olan birine, kendi

zamanının felsefe ve özel olarak da tarih felsefesi sorunlarıyla boğuşan bir düşünürün antik Yunanlılara ve burada da yine doğa felsefesine yönelmesinin garip görünmesi” (1966/2011, 46) gerektiğini düşünmektedir.

Haklı olarak **Seidel**, Sol-Hegelcilerin genç **Marx** üzerindeki etkisini öne çıkarmaktadır; ki bunların “özbilincin felsefeleri kendisini edimin felsefesi olarak” anlamakta, “siyasi olarak ilerici görünen ama felsefi açıdan **Hegel**’den **Fichte**’ye bir geri adım [olan]” (49) bir konum. Burada “öncesinde de epikuroşçuların din nefretlerini [...] feodal ideolojiyle mücadelede yeniden etkinleştiren aydınlanmanın çabalarını” (51) izlemişlerdi. Buna uygun olarak “**Marx** tarafından çizilen **Demokritos** ve **Epikuros** portreleri de bilimsel bir eleştiriye direnemiyordu” çünkü bunlarda “idealist özbilinç felsefesinin fırçaları çokça kullanıldı” (53). Bu sırada “epikuroşçu atomculuğun materyalist karakteri kayboluyor”muş ki böylece **Marx** atomların mekanik olarak belirlenmiş çizgiden sapmalarında, “kendiliğinden, kendisi-için ve kendiliğinden-ve-kendisi-için-olmak şeklindeki **Hegelci** şemaya uygun olarak inşa etmiş” olduğu “atomların özgür iradelerinin bir ifadesini” görüyormuş (53). Sonuncusu yanlış değil, ancak metnin Hegelci kuruluşu **Seidel**’i, burada epikuroşçu atomculuğun materyalist karakterinin kaybolmasından ziyade

genç **Marx**’ın benimseyeceği yeni, pratik-diyalektik materyalizme işaret eden itkiler keşfettiğinden saptırmaktadır.

Seidel için tezin “en önemli yönü” **Marx**’ın “burada felsefe-gerçeklik sorunsalını ilkesel olarak yeni bir şekilde” (58) kavramasıdır. Artık gerçekliğin karşısında sadece kendisini bunun dışında tutan eleştirel-olma olarak değil, ancak felsefeyi, **Marx**’ın yazdığı gibi, “pratik bir kişi olarak aynı zamanda dünya ile entrikalar örmesi” (40/214) olarak kavramasıdır. Bu pratik-olma, **Seidel**’in görüşüyle, “kendine yeterliliği” dünyaya doğru kırmakta (1966/2011, 61) ve “tasavvurlarının bu dünyanın pratik değişimiyle beraber değişmeleri gereken anlar olduğuna” (62) dair gözlerini açmaktadır. Böylece “dogma olmaktan çıkar” ve “pratik dönüştürmenin teorik temeli, eyleminin temellendirilmiş bir kılavuzu” haline gelmektedir (Agy.).

Seidel’in açıkça yansıtmadığı şey, düşünmenin, kendi kendine yeterliliğinden vazgeçip ancak akıl kullanımının özerkliğinden ve bununla beraber kendisinden vazgeçmediğinde iktidarın pragmatizmiyle çatışmaya gireceği çelişkisidir. Onun için bu çelişki kendisini, bu çalışmasının “özünün” açıklamasından sonra “ortodoksluk tarafından sert saldırıya uğramasında” (**Gerlach** 2011, 8) ifade etmiştir. Saldırının nedeni bu çalışmada “DDR’e özgü pratik felsefesinin kavramsal yaklaşımı”nın (**Caysa** 2011, 11) görülmesi olmuştur. Böylece sadece

bu önemli çalışmanın kendisinin yayımlanması değil, fakat planlanan ikinci kısmının gerçekleştirilmesi de engellenmişti.

Leipzig öğretmenlik lisansı bu çelişkiye kurban gitmiş olan **Bloch**, **Seidel**'den bir yıl sonra Tübingen'deki sürgününde **Marxçı** teze, fakat bu sefer tematik içeriğe geri dönmektedir. “Belirleyici” olarak **Bloch**, “Marx’ın **Epikuros**’un kendi *Atomdüşme* öğretisinin, kozmogonik [dünya oluşturan] yeniliğinin gelişmesine izin veren [...] etkilenme”sini, “kendi ‘yeniliği’ (mekanizm, fatalizm karşıtı)” (GA 10, 527) ile uyumluluğunda görmektedir. Aranan farkı şöyle özetlemektedir: “Bu durumda **Demokritos**, Marx’a göre, sadece atomların varlığını onaylıyor, **Epikuros** ise ‘etkin başlangıç’ kavramını, ‘enerjik ilkeyi’ (40/305) getiriyor” (528). “Henüz hayaletvari bir şekilde” olsa da **Bloch** burada “öznel ve nesnel faktörlerin etkileşimli diyalektiğinin ortaya çıkışını” (529) görmektedir. **Epikuros**, “sadece artan değil, azalan” enerjik ilkesiyle “önemli özneliği (facultas agendi), önemli nesneliği (yasa, norma agendi) henüz tamamlamadan önce de görüş alanına getirebiliyordu” (Agy.). Özünde **Marx** tarafından “‘**Demokritos**’, ‘**Epikuros**’ aracılığıyla okunuyor ya da ‘zorunluluk’ (Ananke) büyüden gerçek dünya oluşturucu düzene getiriliyor” (Agy.). Çünkü “yaşayan kuvvetlerin [...] gerçek takdiri hiç bir zaman

nesnel koşul faktörleri; ki öznel olan ilk burada gelişebilir; aracılığıyla böyle bir belirlenimi olmaksızın gerçekleşmez” (531).

Böylelikle **Seidel** tarafından **Marx**’ın **Epikuros**-rehabilitasyonunda yokluğu hissedilen sosyalizmin “teorik temeli [olarak]” yeni “tarihsel-diyalektik materyalizm” (**Seidel** 1966/2011, 15) ya da **Bloch**’un ifadesiyle “diyalektik-tarihsel materyalizm” şimdi halihazırda söz konusu tezin merkezinde durmaktadır. **Marx**’ın tezin başlangıcında söylediği gibi (40/268) sadece “[**Demokritos** ve **Epikuros** arasındaki] farklar öylesine saklı olduğu” değil, fakat bunun araştırılmasında filizlenen yeni, tarih materyalizmi felsefesinin Themistoklesçi yeniden kuruluşu temel sorunu bulunmaktadır. Fark edilmeden Feuerbach tezleri üzerinde etki etmeye devam etmektedir. Bu tezlerde Marxçı **Epikuros** okumalarının kıvılcımı tarihi materyalist genellikte parlamaya devam etmektedir. Değişen çatışma, kriz ve mücadelelerde bu düşünüş şimdiki zaman ile, o zamandan beri, tekrar tekrar yeniden karşılaşmaktadır.

Wolfgang Fritz Haug

Çeviri: Harun Çakan

Kaynaklar:

L. **Althusser**, “Die Veränderung der Welt hat kein Subjekt. Notiz zu den

Thesen über Feuerbach” (1982), Alm. B. Heber-Schärer, *Neue Rundschau* içerisinde, 106, Yıl 1995, H. 3, 9-16; **Aristoteles**, *Metaphysik. Schriften zur Ersten Philosophie*, Çev. ve Ed.: F. F. Schwarz, Stuttgart 1970; *Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lasalle*, Cilt 1: *Gesammelte Schriften von Karl Marx und Friedrich Engels von März 1841 bis März 1844*, Ed. ve Giriş: F. Mehring, Stuttgart 1902; E. **Bloch**, “Der Student Marx” (1950), *Philosophische Aufsätze* içerisinde, Toplu Yapıtlar (GA kısaltmasıyla alınılanıyor) 10, 406-11; aynı yazar, “Epikür in der Dissertation von Karl Marx oder ein subjektiver Faktor im Fall der Atome” (1967), Toplu yapıtlar (GA kısaltmasıyla alınılanıyor) 10, 526-31; Th. **Buchheim**, *Die Vorsokratiker. Ein philosophisches Porträt*, Münih 1994; K. **Büchner**, Lukrez 1973/2005’e “Nachwort”, 573-636; V. **Caysa**, Seidel 2011’e “Einleitende Worte des Herausgebers”, 11f; **Diogenes Laertos**, *Leben und Lehre der Philosophen*, Ed., Giriş ve çev.: F. Jürs, Stuttgart 1998; aynı yazar, *X. Buch, Epikür*, Ed.: K. Reich ve H. G. Zekl, Çev.: O. Apelt, Hamburg 1968; K. - D. **Deichler**, “Zum Gründungsmythos der Europäischen Philosophie”, *Vernunft der Aufklärung - Aufklärung der Vernunft* içerisinde, Hans Martin-Gerlach, 65. doğum gününe, Ed.: K. Broese vd., Berlin 2006, 25-35; **Epikür**, *Briefe - Sprüche - Werkfragmente*, Yunanca / Almanca, Sonsöz, Ed. ve çev.: H. - W. Krautz (1980), yenilenmiş

bibliyografyalı baskısı., Stuttgart 2001; K. v. **Fritz**, *Philosophie und sprachlicher Ausdruck bei Demokrit, Platon und Aristoteles* (1938), gözden geçirilmiş tekrar baskı, Darmstadt 1966; H. - M. **Gerlach**, “Vorwort” (2010), Seidel 2011 içerisinde, 7-10; W. F. **Haug**, *Elemente einer Theorie des Ideologischen*, J. Koivisto ve V. Pietilä’nın Sonsözüyle, Tarıtsma Özel Cildi (AS kısaltmasıyla alınılanıyor) 203, Hamburg 1993; K. **Heinrich**, *Parmenides und Jona. Vier Studien über das Verhältnis von Philosophie und Mythologie*, Frankfurt / M 1966; **Hesiod**, *Werke und Tage*, Yunanca / Almanca, Ed. ve çev.: O. Schönberger, Stuttgart 1996; F. **Jürs**, R. **Müller** ve E. G. **Schmidt**, “Einleitung”, aynı kişiler (Ed. ve çev.), *Griechische Atomisten. Texte und Kommentare zum materialistischen Denken der Antike* içerisinde, Yunanca ve Latince çeviriler, Leipzig 1977, 5-98; K. **Kautsky**, *Ethik und materialistische Geschichtsauffassung. Ein Versuch*, Stuttgart 1906; D. **Kimmich**, *Epikureische Aufklärungen Philosophische und poetische Konzepte der Selbstsorge*, Darmstadt 1993; H. - W. **Krautz**, “Nachwort”, Epikür 2001 içerisinde, 143-72; M. **Küpper**, *Materialismus*, Köln 2017; **Lukrez**, *De rerum Natura / Welt aus Atomen*, Latince / Almanca, Sonsöz, Ed. ve Çev.: K. Büchner (1973), Stuttgart 2005; aynı yazar, *Über die Natur der Dinge*, Latince / Almanca, Ed. ve çev.: J. Martin, Berlin / Alman Demokratik

Cumhuriyeti 1972; J. **Mansfeld** (Ed. ve çev.), *Die Vorsokratiker*, Cilt 2: *Zenon, Empedokles, Anaxagoras, Leukipp, Demokrit* (1986), Yunanca / Almanca, bibliyografyası genişletilmiş tekrar baskısı 1999, Stuttgart 2007; F. **Mehring**, “Einleitung des Herausgebers”, *Aus dem literarischen Nachlass* içerisinde, 1902, 3-62; Th. **Nail**, *Lucretius I. An Ontology of Motion*, Edinburgh 2018; W. **Nieke**, “Materialismus”, *Historisches Wörterbuch der Philosophie* (HWPh kıslatmasıyla alıntılanıyor) 5, 1980, 842-50; C. **Rovelli**, *Die Wirklichkeit, die nicht so ist, wie sie scheint. Eine Reise in die Welt der Quantengravitation*, İtalyancadan çev.: E. Heinemann, Reinbek 2016; H. **Seidel**, *Philosophie und Wirklichkeit. Zur Herausbildung und Begründung der marxistischen Philosophie* (1996), Ed.: V. Caysa, Leipzig 2011; M. **Serres**, *La naissance de la physique dans le texte de Lucrèce. Fleuves et turbulences*, Paris 1977; aynı yazar, “Ströme und Turbulenzen. Die Geburt der Physik bei Lukrez”, Fransızcadan çev. P. Geble, *ilinx. Berliner Beiträge zur Kulturwissenschaft*, Yıl 1, 2009, Cilt 1, 289-304; G. D. **Thomson**, *Die ersten Philosophen* (İng. 1955), Berlin / Alman Demokratik Cumhuriyeti 1961; J. G. **Walch** (Ed.), *Philosophisches Lexikon*, Leipzig 1726.

der Philosophie, Aufklärung, Bauern, Bedeutung, Befriedigung, Bildung, Bucharinizmus, Denken, Determinismus, Dialektik, dialektischer Materialismus, Empirismus, Erkenntnis, Erscheinung / Erschainungsform, Ethik, Feuerbachscher Materialismus, Freude, Frühschriften, Geistesgeschichte, Genuss, gesunder Menschenverstand, Glück, griechische Antike, Hedonismus, Hegelianismus, Hegel-Kritik, Idealismus / Materialismus, Indeterminismus, Jenseits / Diesseits, junger Marx, Kosmopolitismus (antiker), Linkshegelianismus, Marxismus, Materialismus (altindischer), Materialismus (geographischer), Materialismus (mechanischer), Materialismus (neuer feministischer), Materialismus (praktisch-dialektischer), Materialität (historische), Materie, materiell, Meinung, Metaphysik, Methode, Möglichkeit, Mythos, Nachahmung, Natur, Notwendigkeit, Oktoberrevolution, Orthodoxie, Philosophie, Philosophie der Praxis, Praxis, Quantenmechanik, Relativitätstheorie, Religionskritik, römische Antike, Russische Revolution, Teleologie, Übersetzung / Übersetzbarkeit, vorkapitalistische Produktionsweisen, Wahrheit

► abstrakt/konkret, Alltagsverstand, Atheismus, Aufhebung, Aufhebung

► anlam, askıya alma, ateizm,

aydınlanma, bilgi, Buharinizm,
çeviri / çevrilebilirlik, determinizm,
din eleştirisi, diyalektik, diyalektik
materyalizm, doğa, düşünme,
eğitim, Ekim Devrimi, empirizm,
entelektüel tarih, erken yazılar, etik,
felsefe, felsefenin askıya alınması,
Feuerbach materyalizmi, genç
Marx, görelilik kuramı, görünüm /
görünüm biçimi, hakikat, hedonizm,
Hegel eleştirisi, Hegelcilik, idealizm
/ materyalizm, indeterminizm,
kanaat, kapitalizm öncesi üretim
biçimleri, kozmopolitlik (antik),
köylü, kuantum mekaniği, madde,
maddi, maddilik (tarihsel), Marksizm,
materyalizm (coğrafi), materyalizm
(eski Hint), materyalizm (mekanik),
materyalizm (pratik-diyalektik),
materyalizm (yeni feminist),
metafizik, mit, neşe, olasılık,
ortodoksluk, ötedünya / bu dünya,
praksis felsefesi, pratik, Roma
antikitesi, Rus devrimi, sağduyu,
sol Hegelcilik, soyut / somut, şans,
taklit, tatmin, teleoloji, yöntem,
Yunan antikitesi, zevk, zorunluluk,